

Відгук

офіційного опонента кандидата педагогічних наук

Світлани Миколаївни Гергуль

на дисертацію Шарненкової Тетяни Олександрівни

"Організація самоосвіти вчителя у вітчизняній теорії і практиці (кінець ХІХ – перша третина ХХ століття)",

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13. 00. 01. – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність обраної теми. У сучасних умовах розвитку освіти в Україні серед пріоритетних завдань державної політики визначено вимоги до особистості вчителя, його професійної діяльності. Основою нової парадигми освіти є створення сприятливих умов для самореалізації кожної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання та вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Перспективи розвитку освіти, роль педагога в її модернізації зафіксовано в багатьох державних документах, зокрема у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. провідним завданням визначено забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання упродовж життя.

Сучасна педагогічна наука, перебуваючи у пошуках оптимального та перспективного шляху вирішення поставлених завдань, звертається до історії освіти, історії практики вітчизняної школи. Особливої уваги серед багатьох аспектів історико-педагогічної спадщини заслуговує ретельне дослідження організації самоосвіти вчителя в Україні кінця ХІХ – першої третини ХХ століття, адже саме цей період характеризується розбудовою національної освіти, зародженням і становленням професійної самоосвіти педагога, розвитком вітчизняної педагогічної теорії та практики, піднесенням суспільно-політичного руху, реструктуризацією шкільної справи.

Таким чином, важливим і своєчасним є звернення Т. О. Шарненкової до комплексного дослідження, творчого та критичного переосмислення ідей провідних науковців і практиків щодо організації самоосвіти вчителя у вітчизняній теорії та практиці кінця XIX — першої третини XX століття. Авторка дисертаційного дослідження цілком слушно зазначає, що актуальність теми наукової розвідки полягає у важливості об'єктивного осмислення теоретичного і практичного досвіду минулого для розвитку сучасної школи в Україні.

Варто також відзначити відповідність теми дисертаційного дослідження тематичному плану наукових досліджень кафедри педагогіки Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка з проблеми «Становлення та розвиток освіти та виховання у різні історичні періоди» (державний реєстраційний номер 0110U002112).

Ступінь обґрунтованості наукових положень. Зміст представленого дослідження, його структура, методологічний апарат, а також стиль викладу матеріалу свідчать про наукову зрілість та компетентність дисертантки. У логічній послідовності визначено мету, а саме: здійснити комплексний аналіз організації самоосвіти вчителя у педагогічній теорії і практиці кінця XIX – першої третини XX століття та обґрунтувати можливості використання прогресивних ідей у практичній діяльності сучасного педагога (с. 6); а також завдання, об'єкт та предмет дослідження.

Чітко аргументовано використання обраних методів дослідження з урахуванням специфіки наукової розвідки: загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для вивчення стану та досвіду теорії і практики організації самоосвіти вчителя кінця XIX – першої третини XX століття; історико-хронологічний (визначення передумов та періодів організації самоосвіти вчителя в історичній послідовності); конкретно-історичний – для з'ясування умов розвитку теорії та практики організації самоосвіти вчителя у досліджуваній період; історико-біографічний, у межах якого проаналізовано та систематизовано у хронологічній послідовності діяльність педагогів,

науковців та освітян, праці яких є важливими для дослідження; історико-ретроспективний – з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей розвитку історичних подій, виокремлення характерних особливостей та тенденцій організації самоосвіти вітчизняного вчителя (с. 7).

Для реалізації мети дослідження Т.О. Шарненкова опрацювала достатню кількість джерел – 390 позицій, з них – 52 архівні справи. Використані джерела свідчать про міцну джерельну базу та значну науково-пошукову роботу, що сприяло проведенню об'єктивного аналізу означеної проблеми.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, повнота їх викладу в опублікованих працях. Детальне ознайомлення з дисертаційною роботою Т.О. Шарненкової дає підстави стверджувати про достатній рівень обґрунтованості і достовірності її основних наукових положень, висновків і пропозицій.

Дисертація характеризується науковою новизною. Рівень новизни, який подається, *вперше* у вітчизняній історико-педагогічній науці комплексно досліджує теоретичні засади і практичний досвід організації самоосвіти вчителя в Україні кінця XIX – першої третини XX століття; виокремлює періоди еволюції теорії і практики організації самоосвіти вчителя (I – 1868–1917 рр. – зародження професійної педагогічної самоосвіти як суспільного явища; II – 1917–1933 рр. – формування основ та становлення професійної самоосвітньої діяльності); узагальнює практичний досвід та визначає провідні тенденції організації самоосвіти вчителя досліджуваного періоду (с. 8-9).

Наукова новизна інших рівнів (с. 9 дисертації, с. 4-5 автореферату) сформульована логічно, обґрунтовано й достатньо повно.

Відзначимо позитивно те, що Тетяна Олександрівна ввела до наукового обігу маловідомі та невідомі раніше архівні матеріали (зокрема, Державних архівів Вінницької, Житомирської, Київської, Харківської областей, Інституту рукопису НБУВ, Центрального державного історичного архіву у

м. Києві, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України), пов'язані з досліджуваною проблемою.

Дослідження розгортається послідовно: від традиційного обов'язкового аналітичного узагальнення попередніх наукових здобутків, констатації стану розробленості проблеми в літературі, через аналіз, систематизацію, теоретичне обґрунтування періодизації, основних тенденцій організації самоосвіти вчителя до глибокого й ретельного дослідження поглядів видатних представників української педагогічної думки визначеного періоду на організацію самоосвіти вчителя й узагальнюючих висновків щодо даної проблеми.

Дисертантка визначає зміст основних дефініцій дослідження у контексті історіографії проблеми, обґрунтовує суспільно-історичні умови розвитку теорії і практики організації самоосвіти вчителя наприкінці ХІХ – першій третині ХХ ст., виокремлює та характеризує етапи розвитку теорії і практики організації самоосвіти вчителя, розкриває ступінь дослідженості проблеми на сучасному етапі.

Важливе значення має звернення авторки до суті основних дефініцій дослідження "освіта", "самоосвіта", "самостійна робота", "організація самоосвіти" (Розділ І). Спираючись на наукові розвідки вітчизняних учених, які прямо чи опосередковано вивчали питання самоосвіти вчителя, Т.О. Шарненкова з'ясувала, що самоосвіту вчителя можна розглядати як діяльність, яка здійснюється для задоволення пізнавальних потреб, а також удосконалення особистості як фахівця, що сприяє саморозвитку та самореалізації у педагогічній сфері.

На основі всебічного та ґрунтовного аналізу, узагальнення конкретних історико-педагогічних джерел дисертанткою розроблена й теоретично обґрунтована авторська періодизація розвитку процесу організації самоосвіти вчителя в Україні кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., що охоплює два періоди: І – зародження професійної педагогічної самоосвіти як суспільного явища (1868–1917 рр.), ІІ – формування основ та становлення професійної

самоосвітньої діяльності (1917–1933 рр.). У кожному з них виокремлено етапи, що визначаються внутрішніми умовами функціонування країни і є складовими історії розвитку освіти загалом та самоосвіти зокрема.

У межах першого періоду (1868 – 1917 рр.) виокремлено етапи інтенсивного накопичення теоретичних знань про самоосвіту (1868 – 1900 рр.), активних пошуків практико-орієнтованих форм, методів підвищення кваліфікації і самоосвіти педагогічних кадрів (1900 – 1917 рр.). Другий період (1917 – 1933 рр.) включає етапи формування окремих елементів системи неперервної освіти на засадах перепідготовки і підвищення кваліфікації для забезпечення нової української школи педагогічними кадрами у період визвольних змагань (1917 – 1920 рр.), а також переходу від епізодичних курсів, які проводились місцевими органами освіти, до масового підвищення кваліфікації, якості самоосвітньої роботи вчителів у період становлення радянської політичної системи (1920 – 1933 рр.).

Результати наукового пошуку дали змогу дисертантці визначити та охарактеризувати особливості організації самоосвіти вчителя наприкінці ХІХ – першої третини століття. До них віднесено: усвідомлення необхідності підвищення науково-теоретичного, професійно-педагогічного та загальнокультурного рівня вчителя, що забезпечувалося національним спрямуванням освіти і самоосвіти, політизацією та уніфікацією змісту і форм самоосвіти; активізацію психолого-педагогічних досліджень професійної діяльності вчителів; зростання ролі самоосвіти у вітчизняних педагогічних теоріях. Цілком справедливо окреслює значущість розширення мережі навчальних закладів та оновлення організаційних форм самоосвіти вчителя, забезпечення неперервності та масовості педагогічної самоосвіти.

У процесі дисертаційного дослідження авторкою визначені провідні тенденції організації самоосвіти вчителя в Україні у досліджуваний період: орієнтація на створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості; спрямованість на усвідомлення необхідності належної

психолого-педагогічної підготовки вчителів; зосередження уваги освітян на теоретичному осмисленні проблем самоосвіти в контексті змін соціально-політичної та педагогічної ситуації; визнання пріоритетності особистісних потреб та інтересів у процесі самоосвіти; збагачення авторського науково-методичного забезпечення навчального процесу; національна спрямованість самоосвіти. Позитивними аспектами роботи вважаємо репрезентацію у дослідженні таблиць, які демонструють дані тенденції (Таблиця 2.1. на с. 138, Таблиця 2.2. на с. 160).

У дисертаційному дослідженні Т.О. Шарненкової подальшого розвитку набувають ідеї вітчизняних педагогів щодо формування науково-теоретичних основ і розвитку практики самоосвіти вчителя. З'ясовано, що українські педагоги кінця XIX – першої третини XX ст. ввели у педагогічну теорію поняття національного компонента змісту освіти і самоосвіти. Охарактеризовано підходи освітян до основних принципів самоосвіти, врахування індивідуальних особливостей, внутрішніх та зовнішніх умов самоосвітньої діяльності у досліджуваній період. Це також проілюстровано у Таблиці 2.3. (с. 186).

У ході наукового пошуку встановлено можливості творчого використання прогресивних ідей вітчизняної теорії та практики у роботі сучасного педагога на трьох рівнях: загальнодержавному (врахування досвіду організації самоосвіти вчителя у вітчизняній теорії та практиці кінця XIX – першої третини XX ст.); регіональному (активна участь педагогів усіх регіонів України у підвищенні самоосвітнього та професійного рівня шляхом удосконалення самоосвітніх програм, актуальних для діалогу з сучасністю та корисних для розвитку національної освіти); галузевому (розширення мережі закладів післядипломної освіти, створення умов для самоосвіти вчителя у кожному освітньому закладі, урахування у навчальних закладах усіх типів домінуючої ролі самоосвіти особистості).

Загалом, аналіз проблеми дав можливість здобувачці зробити аргументовані висновки до розділів та загальні висновки, які відповідають найважливішим положенням рецензованого дослідження та поставленій меті.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені у 20 одноосібних публікаціях, 15 з яких – у провідних наукових фахових виданнях України, 4 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях. Основні результати дослідження активно висвітлювалися на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, науково-методичних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені І. Франка.

Значущість результатів дослідження для науки і практики. Теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження можуть бути творчо використані в подальших наукових розвідках у галузі теорії та історії педагогіки, при створенні нових підручників і посібників з історії педагогіки, у процесі викладання вузівських курсів педагогіки та історії педагогіки, читання спецкурсів та проведення спецсемінарів, у системі підвищення кваліфікації вчителів; фактологічний матеріал може сприяти розширенню теоретичної бази сучасної науки про самоосвіту вчителя, удосконаленню підготовки студентів педагогічних закладів різних рівнів акредитації.

Зміст дисертації, її завершеність і оформлення. Вважаємо, що здобувачка на основі всебічного і глибокого аналізу проблеми розробила логічну структуру дисертаційного дослідження.

Робота, загальний обсяг якої – 244 сторінки, з яких основного тексту – 198 сторінок, складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. За структурою вона відповідає діючим вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, характеризується ступінь наукового розроблення проблеми,

зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначається мета, формулюються завдання, об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі, методи, джерельна база дослідження, розкриваються наукова новизна, практична значущість, наводяться дані щодо публікацій, апробації здобутих результатів, подається структура дослідження.

У першому розділі "Організація самоосвіти вчителя як науково-педагогічна проблема" Т.О. Шарненкова представила результати ретроспективного вивчення проблеми самоосвіти вчителя в історико-педагогічному контексті, теоретично обґрунтувала періодизацію організації самоосвіти вчителя кінця XIX – першої третини XX століття; розкрила методологічні засади та зміст основних дефініцій дослідження.

У другому розділі "Структурні та змістові характеристики організації самоосвіти вчителя у вітчизняній теорії і практиці кінця XIX – першої третини XX століття" систематизовано та обґрунтовано основні тенденції організації самоосвіти вчителя у вітчизняній теорії і практиці 1968-1917 рр., досліджено розвиток проблеми самоосвіти вчителя у суспільно-політичному і освітньому просторі 1917-1933 рр., охарактеризовано погляди видатних представників української педагогічної думки кінця XIX – першої третини XX століття на організацію самоосвіти вчителя.

Усі розділи дослідження завершуються висновками, які відображають основну проблематику кожного з підрозділів.

Представлені в дисертації загальні висновки відповідають поставленій меті і сформульованим завданням, відзначаються логічністю й лаконічністю викладу, висвітлюють усі найважливіші результати дослідження.

Здійснена оцінка змісту дисертаційного дослідження Тетяни Олександрівни Шарненкової "Організація самоосвіти вчителя у вітчизняній теорії і практиці (кінець XIX – перша третина XX століття)" засвідчує досягнення сформульованої в дослідженні мети, розв'язання поставлених завдань та дозволяє вважати рецензовану дисертацію завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Порівняння змісту дисертації та автореферату засвідчують ідентичність їх структури, основних положень і висновків.

Дискусійні положення та критичні зауваження до дисертаційної роботи. В цілому, оцінюючи позитивно дисертаційне дослідження Шарненкової Тетяни Олександрівни, вважаємо за потрібне висловити певні побажання та зауваження дискусійного характеру:

1. На нашу думку, дисертаційне дослідження лише виграло б, якби, у додатках були представлені маловідомі та невідомі архівні документи, використані в дослідженні.

2. Деякі включені до додатків таблиці (додатки: Б Динаміка розвитку основних компонентів самоосвіти особистості за історичними періодами, В Генезис сутнісних характеристик самоосвіти особистості та професійної педагогічної самоосвіти в різні періоди розвитку науки), на нашу думку, доцільніше було використати в тексті на с. 12-13 для унаочнення сформульованих висновків.

3. Доказова база автореферату значно виграла б, якби налічувала певні таблиці, які містить дисертація. Наприклад, таблиці 2.1 Основні тенденції організації самоосвіти вчителя у 1868-1917 рр. і таблицю 2.2. Провідні тенденції організації самоосвіти вчителя 1917-1933 рр.

4. Дискусійною позицією, на наш погляд, є реалізація 5 завдання дослідження: "окреслити можливості творчого використання прогресивних ідей вітчизняної теорії та практики в роботі сучасного педагога". Здійснення його ми знаходимо лише у загальних висновках (с. 197). Було б доцільно, щоб автор присвятила йому окремий параграф, у якому запропонувала рекомендації вчителям сучасних загальноосвітніх навчальних закладів, вказала тематику лекцій, семінарських занять у яких можна було б використати дане дисертаційне дослідження (яке дійсно широке та глибоке).

5. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи вважаємо за доцільне з метою популяризації одержаних результатів побажати автору за

матеріалами дисертаційного дослідження підготувати та видати наукову монографію.

Висловлені зауваження та побажання не знижують загальної позитивної оцінки рецензованого дослідження.

Загальний висновок. Аналіз дисертаційного дослідження на тему "Організація самоосвіти вчителя у вітчизняній теорії і практиці (кінець XIX – перша третина XX століття)", автореферату та праць здобувачки, опублікованих за темою, свідчить, що дисертація за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу є самостійним, цілісним, завершеним дослідженням, що відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, вимогам, які ставляться до робіт, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, а її авторка – Шарненкова Тетяна Олександрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики
викладання іноземних мов
Чернігівського національного
педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

С.М. Гергуль

Підпис С.М. Гергуль засвідчую

Л.Ф. Лук'яненко